

De stedelijke muntslag te Nijmegen 1601-1605

Stefan Gropp

Het Nijmeegse stadsbestuur besloot in het begin van de zeventiende eeuw de stedelijke muntslag te hervatten. Men volgde blijkbaar het voorbeeld van de Overijsselse steden Deventer, Kampen en Zwolle, die reeds enkele jaren eerder afzonderlijk met het munten waren begonnen. De Oost-Nederlandse steden dienden in dit verband rekening te houden met zowel de Staten-Generaal als het Heilige Roomse Rijk. Terwijl men van de kant van het Rijk verwachtte dat de stedelijke munten strikt aan alle bepalingen van de *Reichsmünzordnung* voldeden, probeerden de Staten-Generaal de stedelijke munthuizen ten minste tijdelijk te doen sluiten.

In dit artikel staat derhalve de vraag centraal in hoeverre de stad Nijmegen er onder deze omstandigheden in slaagde opnieuw een onafhankelijke stedelijke muntslag te realiseren. Daarnaast worden ook de persoon van de Nijmeegse muntmeester en aard en omvang van de muntproductie nader belicht.

De stedelijke Munt tot aan het einde van de Habsburgse heerschappij

In het midden van de vijftiende eeuw werd te Nijmegen, naast de hertogelijke, ook een stedelijke Munt opgericht. Het stadsbestuur van Nijmegen gaf blijkbaar toestemming tot het vervaardigen van munten, zonder dat het in het bezit was van een expliciet muntprivilege.¹ Men verwees later, wanneer vragen over het stedelijk muntrecht rezen, naar een keizerlijke oorkonde uit 1442; daarin verleende keizer Frederik III (1440-1493) de stad Nijmegen dezelfde rechten als de oude rijksstad Aken.² Het stadsbestuur ging er derhalve steeds van uit dat dit ook het recht inhield zowel gouden als zilveren munten te slaan.

Over de beginjaren van de stedelijke Munt is betrekkelijk weinig bekend. Er zijn namelijk slechts twee documenten uit resp. 1457 en 1470 bewaard gebleven.³ In het eerste wordt aan een zekere Arnt van Ochten, die voor de kerk kleingeld moest vervaardigen, bescherming beloofd tegen alle vijandigheden die in verband met de muntslag mochten rijzen. Het tweede document is een instructie voor muntmeester Johan van Huessen de jongere, die opdracht kreeg gedurende de volgende drie jaren vier verschillende denominaties te vervaardigen. Aan-

¹ Passon, 1980: 5.

² Haak, 1910: 151-152.

³ Regionaal Archief Nijmegen (RAN), Oud Archief, inv. nr. 471, Alde overdrachte ende corboick, f. 6, 13^v, 14^r.

gezien het grootste van deze muntstukken slechts een gewicht van 0,7 g moest hebben, ging het hier dus letterlijk om de aanmaak van klein geld. Ook nadat Van Huessens termijn was verlopen werden te Nijmegen nog stedelijke munten geslagen. Men nam er echter al gauw geen genoegen mee uitsluitend beperkte hoeveelheden kleingeld aan te munten: van 1484 tot en met 1489 werden grote aantallen halve stuivers geslagen, in 1489 zelfs hele stuivers.⁴ Er werden nu dus voor de eerste keer ook grotere zilveren munten vervaardigd.

Een instructie voor een muntmeester is pas weer uit 1498 overgeleverd. Het stadsbestuur ging een overeenkomst aan met Sander van Batenborch, die reeds in het volgende jaar toestemming kreeg, naast muters ($\frac{1}{8}$ stuivers), halve en dubbele stuivers, ook gouden munten te vervaardigen.⁵ Het Nijmeegse stadsbestuur liet dus, anders dan bijvoorbeeld Deventer, Kampen en Zwolle, goudguldens slaan, zonder dat het een ondubbelzinnig privilege kon tonen dat de stad de vervaardiging van gouden munten uitdrukkelijk toestond. Sander van Batenborch heeft in de volgende jaren de stedelijke muntslag aanzienlijk kunnen uitbreiden. Vanaf 1523 werkte hij daarbij samen met Derrick Engelen, die hem drie jaar later zou opvolgen. Deze nieuwe muntmeester bleek evenwel minder succesvol, want vanaf 1528 gingen de stedelijke inkomsten uit de sleischat sterk achteruit.⁶ Pas zijn opvolger Jasper Vlemminck was vanaf 1538 in staat de Nijmeegse muntproductie opnieuw uit te breiden. Dit was vooral te danken aan de invoering van de daalder, die in dat jaar voor het eerst te Nijmegen werd aangemunt.

Hoewel de Nijmeegse muntslag een niet te onderschatten concurrentie voor zijn eigen munthuizen betekende en zijn inkomsten uit de sleischat aanzienlijk verminderde, nam Karel van Gelre (1492-1538) geen maatregelen tegen de groeiende stedelijke muntproductie. Alleen in 1523 maakte de hertog bezwaar tegen de imitatie van zijn munten door de stedelijke muntmeester. Een onderzoek naar de herkomst en de rechtmatigheid van het Nijmeegse muntrecht, laat staan de beëindiging van de muntproductie, lag niet in zijn bedoeling.⁷ Na de inlijving van het hertogdom Gelre, en dus ook van de stad Nijmegen, bij de Habsburgse Nederlanden in 1543 zou deze voor de stedelijke Munt voordelige situatie al gauw grondig veranderen.

Nadat pogingen om de steden via onderhandelingen over te halen hun munten aan die van de landsheer aan te passen of de Munt onder toezicht van de Generaalmeesters van de Munt te plaatsen, op niets waren uitgelopen, trachtte de Habsburgs-Nederlandse regering vanaf het begin van de vijftiger jaren van de zestiende eeuw met verbodsbepalingen en andere dwangmaatregelen de munthuizen te Deventer en Nijmegen te sluiten, of minstens een drastische

⁴ Passon, 1980: 31-32.

⁵ RAN, Oud Archief, inv. nr. 2801, Muntzaken, f. 3-4.

⁶ Gropp, 2004: 141-147.

⁷ RAN, Oud Archief, inv. nr. 2805, Muntzaken, f. 5.

vermindering van de stedelijke muntproductie te bewerkstelligen.⁸ De stad Nijmegen kon de publicatie van de omstreden landsheerlijke muntplakaten binnen haar machtsgebied echter meestal verhinderen. Bij geschillen met de Brusselse regering wees men er steeds op dat de stad het muntrecht in vroegere jaren van Rooms-Duitse keizers en koningen had verkregen en dat de stedelijke munten in overeenstemming waren met de verordeningen van het Heilige Roomse Rijk. Pas het op 12 januari 1558 voor het eerst uitgevaardigde verbod van alle leveringen van edelmetaal aan de stedelijke Munt te Nijmegen sorteerte het beoogde effect: binnen een jaar was een halvering van de muntproductie te constateren. De Habsburgs-Nederlandse regering kon in de daarop volgende tijd echter niet bereiken dat de muntslag definitief werd beëindigd. De stad Nijmegen kon haar muntslag ook onder het bewind van Filips II van Spanje voortzetten, al was het vooralsnog in geringere omvang.

Het grootste gevaar voor de stedelijke muntslag zouden dan ook de hervormingsplannen van de kant van het Heilige Roomse Rijk vormen. Zo werd de stad, naast andere overwegend Oost-Nederlandse muntheren, in 1561 wegens overtreding van de *Reichsmünzordnung* door keizer Ferdinand voor het Rijkskamergerecht te Speyer (Spiers) gedaagd. Dit hield tevens de opschorting van het Nijmeegse muntrecht in. Hoewel het Nijmeegse stadsbestuur volhardde dat de stad sinds het verdrag van Augsburg uit 1548 niet meer aan de jurisdictie van het Rijk was onderworpen, moest het uiteindelijk erkennen dat een gunstige beslissing van het gerecht niet te verkrijgen was. Daarom wendde het zich in het voorjaar van 1567 eveneens rechtstreeks tot de keizer. Dit had succes: het proces tegen de stad Nijmegen werd geseponeerd (*Gnadenakt*). Om het stedelijk muntrecht te behouden was men echter gedwongen in oktober van dat jaar op de *Probationstag* te Keulen toe te treden als muntlid tot de Nederrijns-Westfaalse Kreits en te beloven voortaan de bepalingen van de *Reichsmünzordnung* strikt na te leven. Op deze bijeenkomst werd tevens muntmeester Derrick Vlemminck, die zijn vader in 1558 was opgevolgd, en waardijn Johan Wijntgens de voorgeschreven eed afgenomen.⁹ Daarmee was de Nijmeegse muntslag officieel onder controle van het Rijk geplaatst.

De stad bleek, nadat ze zich in 1579 had aangesloten bij de opstandelingen, verder niet bereid de publicatie van een of ander in haar ogen nadelig landsheerlijk muntplakkaat in het stedelijk machtsgebied te aanvaarden. Men veranderde de omstreden evaluatie eenvoudig naar believen en stelde de Staten-Generaal achteraf van de wijzigingen op de hoogte. Toen Nijmegen echter in 1585 onder de gehoorzaamheid van de wettige landsheer, Filips II van Spanje,

⁸ Gropp, 2004: 242-246.

⁹ RAN, Oud Archief, inv. nr. 2808, Muntzaken, f. 2-4; Oud Archief, inv. nr. 2809, Muntzaken, f. 9-11, 29-30; Landesarchiv Nordrhein-Westfalen (LAV NRW), Abteilung Rheinland, Niederrheinisch-Westfälisches Kreisarchiv, Münzhandlung XII, Akten Nr. 9, f. 88^v.

terugkeerde, was men plotseling gedwongen, zonder veel omhaal, gevolg te geven aan de verordeningen van de Brusselse regering. Vanwege de aanwezigheid van zijn troepen binnen de stad, kon de landsheer zelfs, tot het definitieve einde van het Habsburgse bewind in 1591, de voortzetting van de stedelijke muntslag verhinderen.¹⁰ Sinds de sluiting van de Munt nam Nijmegen ook niet langer deel aan de *Probationstage* van de Nederrijns-Westfaalse Kreits.

Pogingen om de muntslag te hervatten

Na de herovering van Nijmegen door Staatse troepen in 1591 was van een hervatting van de stedelijke muntslag vooreerst geen sprake. Ten gevolge van de hernieuwde opname in de Unie van Utrecht werden de leden van de Nijmeegse raad, onder wie ook muntmeester Derrick Vlemminck, uit hun ambt ontheven. De katholiek Vlemminck verloor echter niet alleen zijn politieke ambten, ook zijn aanstelling als stedelijk muntmeester eindigde op dat moment.

Gedurende de volgende jaren poogden de Staten-Generaal het muntwezen te saneren. In het kader van deze hervormingsplannen startte men in 1594 besprekingen met de steden die in het bezit waren van het muntrecht.¹¹ Na uitgebreide onderhandelingen stemden de stadsbesturen van Nijmegen, Deventer, Kampen en Zwolle in met een voorstel van de Staten-Generaal dat de tijdelijke sluiting van hun stedelijke Munten inhield. Nijmegen zou evenwel, als compensatie voor gemiste inkomsten uit de sleischat, jaarlijks een bedrag van f 3.000 ontvangen, dat diende te worden aangewend voor het onderhoud van de stedelijke vestingwerken. Hoewel deze overeenkomst reeds korte tijd later weer in twijfel werd getrokken, bleef de stedelijke Munt te Nijmegen ook verder gesloten.

Ondertussen had Hendrik Hanssen, blijkbaar eigenmachtig, te Nijmegen een Munt geopend. Hanssen was tussen 1558 en 1569 landsheerlijk muntmeester in Nijmegen geweest en had zeker geen stedelijk, maar een provinciaal munt-huis gesticht. Hij beweerde tegenover het stadsbestuur door de Generaliteit gemachtigd te zijn. Hoe het ook zij, na afsluiting van bovengenoemde overeenkomst met de Staten-Generaal werd Hanssen door de stedelijke magistraat bevolen elke activiteit onmiddellijk stop te zetten. Ook het verzoek van Simon Simonsen om in 1599 tot stedelijk muntmeester te worden aangesteld werd afgewezen.¹²

Twee jaar later gedroeg zich het Nijmeegse stadsbestuur opeens minder afwijzend. Toen Reinier Hanssen in het begin van het jaar 1601 toestemming vroeg de stedelijke muntslag te mogen hervatten, werd dit verzoek uiteindelijk inge-

¹⁰ RAN, Oud Archief, inv. nr. 2817, Muntzaken, f. 8-9; Voogt, 1865: 183-184.

¹¹ Gropp, 2004: 236.

¹² Haak, 1910: 214-216.

willigd. Omdat men Hanssen het munten evenwel niet wilde toestaan voordat hij op de *Probationstag* van de Nederrijns-Westfaalse Kreits officieel als muntmeester was beëdigd, vroeg deze op 11 maart naar Keulen te mogen reizen.¹³ Nog vóór het begin van de *Probationstag* in mei van dat jaar nam de Nijmeegse magistraat contact op met de muntleden van de Kreits. In hun brief van 25 maart 1601 schreven burgemeesters, schepenen en raad aan de muntleden, dat de stad in de afgelopen jaren wegens de langdurige oorlogshandelingen en “... door affsterven des voirigen muntmeesters Dierick Fleminck z^r. ...” geen munten heeft laten slaan. Dit was ook de reden waarom zij in die tijd niet door afgevaardigden en muntraden op de *Probationstage* was vertegenwoordigd. Nu echter waren zij voornemens, “... tot handthaldingh onser hebbender Regael ende muntgerechtigheyt ...”, de muntslag te hervatten. Men had derhalve al de Nijmeegse burger Reyner Hanssen tot stedelijk muntmeester benoemd en vroeg nu deze te beëdigen en de muntbus te verzegelen. Hanssen was “... syns persoons van goeden naem ende faem ende sunst eenes eerlicken wesens ende inde munthandelinghe wol geoeffent”. Als waardijn was meester Peter van Duyren, eveneens burger van Nijmegen, aangenomen. De nieuwe waardijn had men zelfs al de vereiste eed op de *Reichsmünz- und Probationsordnung* afgenomen, omdat hij, gezien de gevaarlijke tijden, niet naar Keulen kon reizen. De magistraat verzocht daarmee te volstaan totdat het grootste gevaar gekeerd zou zijn en het weer mogelijk was “... sonder peryckel lyffs ende goets daerhen te commen ...”, om volgens de bepalingen van voornoemd *Reichsmünz- und Probationsordnung* op de *Probationstage* aanwezig te zijn.¹⁴ De gevolmachtigden van de muntleden waren echter niet bereid dit verzoek van het Nijmeegse stadsbestuur zonder meer in te willigen. Als reden voor hun afwijzende houding voerden ze in hun antwoord van 8 mei 1601 aan, dat de stad sinds 1584 geen muntbus meer op de *Probationstage* had laten onderzoeken. Daarenboven zouden waarschijnlijk de voormalige muntmeester en waardijn “... biß auf diese stunde seiner aidt unnd Pflicht nicht erlaßenn”.¹⁵ Derrick Vlemminck had bovendien, in strijd met de *Reichsmünzordnung*, in 1579 goud en zilver op de “hagemunt” van Batenburg geleverd en gedurende de daarop volgende jaren slechte “Landt Sortten” in grote hoeveelheden in omloop gebracht. De gevolmachtigden op de *Probationstag* wilden de kwestie derhalve eerst aan hun superieuren voorleggen en adviseerden de Nijmeegse magistraat inmiddels alles te ondernemen om de genoemde overtredingen goed te maken. In september van dat jaar benoemden burgermeesters, schepenen en raad van Nijmegen vervolgens Laurents Weber tot hun gevolmachtigde op de *Probationstage* te Keulen.¹⁶ Daarnaast liet de magistraat een uitvoerig verweerschrift

¹³ Passon, 1980: 9.

¹⁴ LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, f. 87-88.

¹⁵ LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, f. 141.

¹⁶ LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, f. 228.

opstellen, dat echter pas op de *Probationstag* in mei 1602 aan de gevolmachtigden van de muntleden werd gepresenteerd. In dit geschrift wees men er onder andere op dat zowel de vroegere muntmeester, als de waardijn inmiddels waren overleden en derhalve “*oeres Eedtzplicht ontledicht syn*”. De leveringen van de voormalige muntmeester stonden niet in verband met het Nijmeegse stadsbestuur en vormden derhalve geen reden de stedelijke Munt te belemmeren. Veeleer moest diegene die het vergrijp had begaan zich daarvoor verantwoorden. Men heeft de beschuldigingen dan ook aan de erfgenamen voorgehouden, waarop de oudste zoon Jasper Vlemminck, voormalig muntmeester van het hertogdom Kleef, ter antwoord gaf dat hij “... *sulx mit verwonderingh vernoemen ...*” had.¹⁷ Zijn vader was na 1579, in zijn functie van stedelijk muntmeester, herhaaldelijk op de *Probationstag* geweest, zodat hij zich zonder twijfel van dergelijke onwaarachtige beschuldigingen zou hebben gezuiverd. Jasper had verder beweerd dat hij zelf, als muntmeester van de hertog van Kleef, de afgelopen jaren op alle *Probationstage* aanwezig was en aldaar nooit enig verwijt had gehoord.

Samen met dit verweerschrift overhandigde men op de *Probationstag* in mei 1602 ook het waardijnregister van de stedelijke Munt over de jaren 1581-1589.¹⁸ Uit het door waardijn Johan Koets bijgehouden register kan worden opgemaakt dat tussen 28 februari 1581 en 31 januari 1584 aan “*anderhalf stufer penningen*” of “*pertgens*” 5.687 mark¹⁹ zijn geslagen. Dit komt overeen met een totaal gewicht van 1.399,5 kg. Verder werd tussen 23 april 1583 en 3 juli 1584 in totaal 2.710 mark (= 666,89 kg) zilver tot rijksdaalders verwerkt, hetgeen overeenkomt met ongeveer 23.000 stuks. Aan het einde van het register staat nog aangetekend, dat op 2 januari en 3 februari 1589 resp. 101 en 103 mark “*munker*” of “*peninsken*” zijn vervaardigd. Men heeft dus, hoewel de stedelijke Munt in die tijd eigenlijk was gesloten, in 1589 een hoeveelheid pasmunten geslagen.

Het register bevat, naast de aantekeningen van de stedelijke waardijn over de op de Munt geslagen hoeveelheden, ook de verslagen van drie sleischatberekeningen. Daarbij werd, in aanwezigheid van de voltallige raad, aan de hand van de door de waardijn genoteerde productiecijfers de door de muntmeester af te dragen sleischat berekend.²⁰ Muntbusopeningen, waarbij gehalte en massa van de in de bus aangetroffen stukken werden onderzocht, vonden bij deze gelegenheid niet plaats. Dergelijke controles dienden namelijk volgens de

¹⁷ LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, f. 232-233.

¹⁸ LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, f. 235-250.

¹⁹ Uit berekeningen van de auteur, gebaseerd op gegevens die de Nijmeegse waardijn presenteerde aan het stadsbestuur en op de *Probationstage*, blijkt dat in Nijmegen werd gewerkt met een mark van 246,084 gram.

²⁰ Gropp, 2004: 274.

bepalingen van de *Reichsmünz- und Probationsordnung* op de *Probationstage* te Keulen te worden verricht.

Het is moeilijk te begrijpen waarom het Nijmeegse stadsbestuur het waardijnregister samen met de sleischatberekeningen aan de muntleden van de Nederrijns-Westfaalse Kreits overhandigde: volgens de *Reichsmünz- und Probationsordnung* was men namelijk alleen verplicht een register van de geslagen hoeveelheden op de *Probationstag* in te leveren. Men had dus kunnen volstaan met een afschrift van de desbetreffende gegevens. De verslagen van de sleischatberekeningen laten wel heel duidelijk zien dat er iets mis was met de controle op de stedelijke Munt te Nijmegen. Dat kan geen erg positieve indruk op de afgevaardigden op de *Probationstag* te Keulen hebben gemaakt. Zo constateerde het stadsbestuur bijvoorbeeld tijdens de sleischatberekeningen in 1582 en 1583 dat Derrick Vlemminck rijksdaalders had geslagen die in de aantekeningen van de waardijn niet opduiken.²¹ De muntmeester heeft ze dus blijkbaar buiten de waardijn om aangemaakt.

Men was van de kant van de Kreits dan ook verder niet bereid aan de wensen van het Nijmeegse stadsbestuur tegemoet te komen. Temeer omdat de stad in het begin van het jaar 1602 de muntslag had hervat zonder daartoe door de Kreitsmuntleden te zijn gemachtigd.

Reinier Hanssen en de Nijmeegse muntproductie

De nieuwe stedelijke muntmeester te Nijmegen was de zoon van de bovengenoemde Hendrik Hanssen en diens eerste echtgenote Hadewich Arndt Anthonisdochter. Hadewich was eerder getrouwd met Reinier van Eembrugge, hertogelijk muntmeester te Nijmegen van 1530 tot 1558. Reinier Hanssen is blijkbaar naar deze eerste echtgenoot van zijn moeder vernoemd. De muntmeesters Clemens en Anthonis van Eembrugge waren dus zijn halfbroers. Laatstgenoemde werd in 1591 wegens valsemunterij te Den Haag geëxecuteerd.²²

De ouders van Reinier Hanssen exploiteerden samen de landsheerlijke Munt te Nijmegen, totdat Hadewich Arndt Anthonisdochter in 1569 van wederdoperij werd beschuldigd. Haar naam was genoemd tijdens het verhoor van haar schoonzoon Laurens van der Cameren te 's-Hertogenbosch. Op last van de hertog van Alva werd zij vervolgens te Nijmegen gearresteerd en naar de gevangenis in de Wiemelpoort gevoerd. Hoewel zij en haar man het burgerrecht hadden, stond de Nijmeegse magistraat niet toe dat zij onder borgtocht werd vrijgelaten. Ook het verzoek van Hendrik Hanssen en twee van haar zoons, om in haar plaats in de gevangenis te gaan zitten, werd afgewezen.

²¹ LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, f. 236-237, 239.

²² Van Beek, 1986-2002: Bijlagen, 30-35.

Blijkbaar zag de familie vervolgens geen ander uitweg dan haar uit de Wiemel-poort te bevrijden. Op 31 mei 1569 was Hadewich in elk geval uit de gevangenis gevlucht. Hoewel het Nijmeegse stadsbestuur een beloning van 100 gouden kronen beloofde aan diegene die haar zou aanbrengen, is het niet gelukt haar opnieuw te arresteren. Zij woonde daarna samen met haar echtgenoot in het tot het hertogdom Kleef behorende Zevenaar, waar Hendrik Hanssen van zijn ouders een huis en ander onroerend goed had geërfd. Hadewich Arndt Anthonisdochter is daar blijkbaar enige tijd later overleden.²³

Hendrik Hanssen is ook na deze geruchtmakende gebeurtenissen verder bij de productie van munten betrokken geweest. Zo beheerde hij vanaf 1570 de Munt van de hertog van Gulik, Kleef en Berg te Mühlheim aan de Rijn.²⁴ Daarbij liet hij zich korte tijd vertegenwoordigen door zijn stiefzoon Anthonis van Eembrugge, die ook tegenover de Nederrijns-Westfaalse Kreits officieel als muntmeester optrad. De rol van Van Eembrugge werd reeds in het volgende jaar door Jakob von Sinzig overgenomen.²⁵ Hanssen was vervolgens nog van 1589 tot 1591 in Gorinchem werkzaam.²⁶ Reinier heeft het vak dan ook waarschijnlijk bij zijn vader, of een van zijn halfbroers, geleerd. Geen van allen had echter een al te beste reputatie. Dit gold niet voor Reinier Hanssen, misschien ook omdat hij tot nog toe niet als muntmeester was opgetreden. Ongetwijfeld was hij derhalve gemakkelijker te presenteren aan de muntleden van de Nederrijns-Westfaalse Kreits, dan een van zijn “bepaamdere” familieleden.

Burgemeesters, schepenen en raad van Nijmegen vaardigden op 9 december 1601 een zeer uitvoerige instructie voor de stedelijke Munt uit, die de muntmeester Reinier Hanssen, de waardijn, stempelsnijder, werkluiden en munters, strikt moesten volgen. Daarbij werd Hanssen opdracht gegeven tien verschillende muntsoorten aan te maken. Ten eerste zou de muntmeester dukaten slaan, met op de voorzijde het beeld van de keizer in wapenrusting met het zwaard in de ene hand en de rijksappel in de andere, omgeven door het omschrift “**RUDOLPHUS II DEI GRATIA ROM:IMP:SEMP·AUGUST: ende over de ander seiden in pleno in eenn viercant MONETA NOVA AUREA CIVITATIS IMP:NOVIOMAG:AD LEGEM IMPERIJ.**”²⁷ Hiervan moest Hanssen 50 mark aanmunten, hetgeen overeenkomt met ongeveer 3.500 stuks. Bij de vervaardiging van deze stukken werd de muntmeester een remedie toegestaan van een engels (1,538 g) per mark bij het gewicht en twee grein (7/1000) ten opzichte van het gehalte. Mocht hij deze remedie te boven gaan, dan moest hij voor elk engels of grein dat ontbrak 100 goudguldens betalen.

²³ Trosée, 1934: 125-161.

²⁴ Noss, 1929: 237.

²⁵ De Munt werd bij deze gelegenheid van Mühlheim naar Rodenkirchen bij Keulen verplaatst. Noss, 1929: 238.

²⁶ Van Beek, 1986-2002: 29.

²⁷ LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, f. 639-643.

Vanaf zes engels of grein zou de muntmeester staan “... *tot genade ende ongenade van der Stadtt, sonder dat hem enig vriheidenn offt privilegie te stedenn sullenn commen.*”

Verder moest Reinier Hanssen goudguldens slaan, zoals de voormalige muntmeester Derrick Vlemminck die voor het laatst had aangemunt “... *ende sall hett omschrijft na den tegenwordige tidt verandertt wordenn.*” Dit betekende dus dat het uiterlijk van de nieuwe goudguldens identiek diende te zijn aan de in 1569 geslagen stukken, alleen het jaartal en de naam van de keizer moesten worden geactualiseerd. Hanssen kreeg opdracht van deze gouden munten 100 mark of 7.500 stuks te slaan.

Daarnaast moest hij ook rijksdaalders, alsmede halve en vierde rijksdaalders, vervaardigen. Er werd echter expliciet bepaald dat hij geen achtste rijksdaalders mocht aanmunten. De beeldenaar van de hele, halve en vierde rijksdaalders diende identiek te zijn aan die van de goudguldens. Van deze stukken moest Hanssen samen 400 mark (98,43 kg) slaan.

Het Nijmeegse stadsbestuur legde bovendien vast dat voornoemde muntsoorten volgens de muntvoet van het Heilige Roomse Rijk zouden worden geslagen. Wat betreft de naleving van deze voet, had de stedelijke muntmeester zich, op eigen kosten en voor eigen risico, op de *Probationstage* te verantwoorden. Daarenboven werd bepaald dat Reinier Hanssen de vastgelegde hoeveelheden aan dukaten, goudguldens en rijksdaalders voor de helft binnen een half jaar en de andere helft binnen de daaropvolgende twee jaren moest vervaardigen, op straf van een aanzienlijke boete voor elke mark die niet was aangemunt. Tevens was hij verplicht de ontbrekende stukken alsnog aan te maken.

Reinier Hanssen kreeg tevens toestemming een aantal kleinere denominaties aan te munten. Zo mocht hij hele en halve schellingen slaan, volgens het door de Nederrijns-Westfaalse Kreits vastgestelde gewicht en gehalte. Deze Nijmeegse schellingen zouden op de ene zijde de rijksarend tonen met een keizerskroon boven de hoofden en op de andere zijde een ridder te paard met het stedelijk wapenschild tussen de benen van het paard. Het omschrift diende identiek te zijn aan dat van de goudguldens. Hanssen kon echter ook een andere beeldenaar kiezen, namelijk “... *nae advenant der forme ende figure die tegenwoirdelick alhier int Niderlandt gemacht wordt.*” Van deze stukken mocht de muntmeester “... *bei provisien ende tot een prouwe mackenn ...*” 400 mark hele en 200 mark halve schellingen.

Daarnaast mocht Hanssen voor 200 mark aan hele stuivers en voor 100 mark aan halve stuivers maken, “...*in sulcker voegenn als bei desenn Provincien ende oeck bidenn Ricxstadt gemacht wordenn.*” Bij deze denominaties moest de stedelijke muntmeester zich dus niet aan de muntvoet van het Rijk houden, maar het voorbeeld van de Nederlandse provincies en de steden Deventer, Kampen en Zwolle volgen. Dit gold zeker voor de 400 mark aan duiten, die hij tenslotte ook nog mocht aanmunten, “... *hebbende ann denn eenen seidenn enen Lauwerden crans ende daerin NOVIMAGUM ende an der ander seiten*

ein vrouwenn beldt in einen tuin mettes Stadt wapenn in denn schiltt an hare voete mettet omschrifft BEATA GENS CVIVS DOMINVS SPES EIVS". Van deze duiten dienden 80 stuks een mark te wegen, hetgeen overeenkomt met een gewicht van 3,07 g per stuk.

Verder werd vastgelegd dat de muntmeester "*... geduirende seinen termin ...*" de Munt altijd open moest houden en niet mocht sluiten wanneer er weinig werk was. Deze "termijn" was blijkbaar de tweeënhalf jaar waarbinnen hij de gouden en grotere zilveren munten moest vervaardigen. Hij mocht zich echter door "*goede lieden*" laten vertegenwoordigen die verstand hadden van het muntwezen, om het muntmetaal in ontvangst te nemen en "*... denn coopliedenn te gerievenn*." Bij de afhandeling van deze leveringen en de werkzaamheden op de Munt diende het Trooise gewicht te worden gehanteerd. De muntmeester moest er verder op letten dat de munten behoorlijk rond waren en per stuk op hun juiste gewicht uitkwamen, zover dit mogelijk was. De muntstukken waren zorgvuldig te blancheren en dienden een schoon uiterlijk te vertonen.

De waardijn moest goed en scherp toezicht op de Munt houden en van alles wat er werd geslagen een doorlopend register bijhouden. Hij was verplicht alle werken mark voor mark te wegen en indien hij een overtreding van de voorschriften constateerde, deze onmiddellijk te laten corrigeren. Dit betekende blijkbaar dat munten die te licht waren of een te laag gehalte hadden, moesten worden hersmolten. De waardijn was bovendien verplicht van elk werk een exemplaar in de muntbus te deponeren. Deze bus, die met ijzeren banden moest worden versterkt, diende over twee verschillende sloten te beschikken. De sleutels van deze sloten zouden staan "*... ter dispositie vann den magistrat*." Verder moest de gleuf waar de proefexemplaren in werden gestoken, voorzien zijn van een derde slot. De sleutel van dit slot, alsmede de muntbus, zouden door de waardijn worden bewaard en derhalve in het muntgebouw blijven.

Daarnaast moest de waardijn de muntstempels bewaren en aan de werklieden overhandigen als zij die nodig hadden. De werklieden waren verplicht de stempels aan de waardijn te retourneren als ze hun werk eindigden of "*... alß sie des vonn hem versocht wordenn*". Verder moest de waardijn er scherp op letten dat er alleen munten werden geslagen waarvoor toestemming was gegeven. Ook moest hij erop toezien dat de muntmeester niet meer kleine munten liet vervaardigen dan de instructie toestond. Als de aangegeven hoeveelheid van een bepaalde denominatie was bereikt, moest hij de betreffende stempels intrekken.

De stempelsnijder van de Nijmeegse Munt zou alle muntijzers snijden en onderhouden, die voor de muntproductie nodig waren. Deze dienden op de juiste manier te worden gehard en moesten een mooie beeldenaar vertonen. Hij was tevens verplicht de muntstempels in hoogsteigen persoon aan de waardijn te overhandigen, die hem daarvoor een receptis ter hand zou stellen. Van de geleverde ijzers diende hij een gedetailleerd register bij te houden.

De werklieden en munters moesten altijd, op verzoek van de muntmeester of waardijn, bereid zijn te werken ten behoeve van de kooplieden en leveranciers, op straf hun vrijheden en privileges te verliezen en bovendien door het stadsbestuur te worden berecht. Geschillen tussen de werklieden en munters onderling zouden als vanouds door de muntmeester en waardijn worden beslecht, met uitzondering van zware misdaden, die onder de jurisdictie van de stad vielen. De muntmeester, zijn familie en alle medewerkers op de Munt zouden onder bescherming van de stad staan en hun gebruikelijke vrijheden en privileges genieten, zoals bijvoorbeeld de vrijstelling van accijnzen op bier en wijn. Daarnaast waren ze vrijgesteld van alle inkwartieringen, alsmede van de verplichting in geval van nood op de muren van de stad te waken. Ook aan de leveranciers op de Munt werd volgens oud gebruik vrijgeleide en bescherming beloofd.

Het stadsbestuur bepaalde tevens dat niemand, vooral niet de muntmeester en de munters, uit de stad of het stedelijk gebied enige vorm van biljoen of edel metaal mocht vervoeren naar andere muntplaatsen buiten de stad, op straf van verbeurdverklaring van het betreffende materiaal “... *mitt yedere arbitrale correctie*”. Met dit uitdrukkelijk verbod, dat in vroegere instructies niet was opgenomen, wilde men blijkbaar voorkomen dat de muntmeester goud of zilver aan een van de hagemunten zou leveren, zoals dit in 1579 door zijn voorganger Derrick Vlemminck was gedaan, hetgeen – zoals boven gezien – tot grote moeilijkheden met de Nederrijns-Westfaalse Kreits had geleid.

Muntmeester en waardijn moesten één keer per jaar rekenschap afleggen tegenover het stadsbestuur van hetgeen op de Munt was verwerkt, binnen veertien dagen nadat ze erom waren verzocht. Net zoals alle medewerkers op de Munt moesten ze bovendien zweren alle artikelen van deze instructie stipt na te leven. De werklieden en munters moesten daarenboven beloven geen munten te overhandigen aan de muntmeester “... *sonder weett consent ende beiwesenn van den werdein ...*”.

Met deze buitengewoon uitvoerige instructie poogden burgemeesters, schepenen en raad van Nijmegen dus elke vorm van bedrog van de kant van de muntmeester of de medewerkers op de Munt te voorkomen. Daarnaast wilde men, in geval van kritiek op de geslagen munten, kunnen aantonen dat de verantwoordelijkheid voor eventuele overtredingen uitsluitend bij de muntmeester te zoeken was.

Volgens het in mei 1604 op de *Probationstag* te Keulen overgelegde waardijnregister, begon Reinier Hanssen de stedelijke muntslag te Nijmegen op 12 januari 1602 met de vervaardiging van 21 mark aan hele stuivers.²⁸

²⁸ LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, f. 646^r.

Fig. 1 – Stad Nijmegen, stuiver 1602 (Teylers Museum 07938)

Tot 13 maart werden vervolgens 210 mark van deze denominatie geslagen. Daarmee was de toegestane hoeveelheid bereikt en werd de aanmaak van stuivers stopgezet. Deze stukken vertonen op het eerste gezicht grote gelijkens met de door Derrick Vlemminck voor het laatst in 1583 geslagen stuivers. Zo is op de ene zijde opnieuw het gekroond stedelijk wapenschild afgebeeld, nu echter tussen **I - S**.²⁹ Het jaartal bevindt zich nu boven de kroon. Ook het omschrift is gewijzigd in **MONETA · NO · REIPVB · NOVIOMAG ·**. De andere zijde toont weer een kruis met opengewerkt hart, waarin nu echter een stedelijk wapenschild. Het omschrift is veranderd in **BEATA · - GENS · C - VI · DNS · - SPES · EI ·**. Bij het ontwerp van de beeldenaar heeft men zich dus heel duidelijk laten inspireren door de sinds 1588 te Deventer geslagen stuivers.

Fig. 2 – Stad Deventer, stuiver 1589 (NNC07461)

Dit gold eveneens voor de halve stuivers, die tussen 11 februari en 7 april te Nijmegen werden aangemunt. Met een totaal van 113 mark werd de toegestane hoeveelheid licht overschreden.³⁰ Het uiterlijk van deze halve stuivers komt grotendeels overeen met dat van de hele stuivers. Het omschrift op de voorzijde luidt evenwel **MO · NO · CIVI · NOVIOMAG ·**. Op de keerzijde zijn in de kwartieren van het kruis de letters **HSVN** (halve stuiver van Nijmegen) toegevoegd.³¹

²⁹ Passon, 1980: 56 nr. 63.

³⁰ LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, f. 648^v.

³¹ Passon, 1980: 56 nr. 64.

Fig. 3 – Stad Nijmegen, halve stuiver 1602 (Teylers Museum 07936)

Het valt op dat bij beide denominaties in het omschrift de letters **IMP** (*Imperialis*) zijn weggelaten. Men wees dus, anders dan bij de gouden en grotere zilveren munten, niet meer op de status van Nijmegen als rijksstad. Ook hierin werd het voorbeeld van Deventer gevolgd. Door het weglaten van de term rijksstad wilde men misschien verhinderen dat de Nederrijns-Westfaalse Kreits zich zou gaan bemoeien met deze stukken, die niet voldeden aan de toegestane muntvoet.

Aan hele schellingen werden tussen 2 februari en 26 augustus 465 mark geslagen.³² De door Reinier Hanssen vervaardigde stukken tonen, zoals in de instructie aangegeven, op de voorzijde de gekroonde rijksadelaar, omgeven door het omschrift **RVDOL·II·D·G·ELEC·RO·IMP·SEM·AVGVS**. Op de keerzijde is echter geen ridder te paard afgebeeld, maar het stedelijk wapenschild onder een kroon. Het omschrift luidt **MO·ARG·IMPERI·CIVI·NOVIOMAG** ♣ **I6 - 02**.³³ In dit geval dienden blijkbaar de sinds 1595 in de stad Kampen geslagen arendschellingen als voorbeeld.

Fig. 4 – Stad Nijmegen, schelling 1603
(Teylers Museum 07942)

Fig. 5 – Stad Kampen, arendschelling z.j.
(NNC NM 7730)

³² LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, f. 647^v.

³³ Passon, 1980: 55 nr. 61.

Halve arendschellingen werden tussen 18 mei en 7 juli gemunt, tot een totale hoeveelheid van 205 mark.³⁴ De beeldenaar van deze stukken verschilt van die van de hele schellingen alleen door een licht gewijzigde keerzijde: zo is het stedelijk wapenschild niet onder een kroon geplaatst, maar onder een versierde, gekroonde helm.³⁵

Fig. 6 – Stad Nijmegen, halve schelling 1602 (NNC DNB 00847)

Reinier Hanssen heeft dus vrij vlog vier van de vijf toegestane muntsoorten geslagen. Met de denominaties die hij verplicht was aan te munten, was hij minder voortvarend. De beoogde Nijmeegse dukaten werden nooit vervaardigd: aan gouden munten staan in de waardijnregisters alleen vijf mark aan goudgulden vermeld, hetgeen overeenkomt met 375 stuks.³⁶ Van de hele, halve en vierde rijksdaalders die muntmeester Hanssen moest vervaardigen, heeft hij alleen op 20 en 30 oktober in totaal 122 mark hele daalders aangemunt, hetgeen overeenkomt met 1.037 stuks.³⁷ Zoals voorgeschreven was de beeldenaar identiek aan die van de goudgulden, namelijk op de voorzijde de gekroonde rijksadelaar omgeven door het omschrift **RVDOL·II·D·G·ELEC·RO·IMP·SEM·AVGVS·**; de keerzijde toont het gekroond stedelijk wapenschild gehouden door twee leeuwen, met in de afslag het jaartal **•I60Z•**. Het omschrift luidt **MONE· ARGEN·CIVI·IMPERIA·NOVIOMAGENSIS** ♣.³⁸

De geproduceerde aantallen goudgulden en rijksdaalders maken dus slechts een fractie uit van hetgeen Reinier Hanssen eigenlijk verplicht was van deze denominaties aan te munten. Het is niet bekend of hij derhalve inderdaad, zoals in de instructie aangegeven, een boete moest betalen.

³⁴ LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, f. 648^r.

³⁵ Passon, 1980: 56 nr. 62.

³⁶ LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, f. 647^r.

³⁷ LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, f. 646^v.

³⁸ Passon, 1980: 55 nr. 59.

Fig. 7 – Stad Nijmegen, rijksdaalder 1602 (Museum Het Valkhof c.xvii.389)

Op 22 december begon de stedelijke muntmeester tenslotte nog met de vervaardiging van koperen duiten. Tot 2 april 1603 werden van deze stukken 180 mark aangemunt, wat overeenkomt met ongeveer 14.400 stuks.³⁹ Bij de beeldenaar van de duiten volgde hij stipt de boven beschreven aanwijzingen van het Nijmeegse stadsbestuur.⁴⁰ Daarmee had Reinier Hanssen, meer dan een jaar na de uitvaardiging van zijn instructie, uiteindelijk zeven van de tien beoogde denominaties aangemunt.

Fig. 8 – Stad Nijmegen, duit zonder jaar (NNC HNM 03672)

De reactie van de Nederrijns-Westfaalse Kreits

Ondertussen hadden burgemeesters, schepenen en raad van Nijmegen, met een schrijven van 16 september 1602, aan de muntleden van de Nederrijns-Westfaalse Kreits meegedeeld, dat de stedelijke muntmeester en waardijn, wegens het grote oorlogsgevaar, niet naar Keulen konden reizen om zich aldaar op de op 1 oktober beginnende *Probationstag* te laten beëdigen. Men had aan deze verplichting anders graag voldaan en hoopte om deze gewichtige redenen te zijn geëxcuseerd, temeer “... *alhier weynich wercx gevallen ende gemunt is*”.⁴¹ Verder werd verklaard dat men te Nijmegen, omdat “... *ons ten hoochsten*

³⁹ LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, f. 649^r.

⁴⁰ Het is evenwel niet helemaal duidelijk welke stukken precies bij deze gelegenheid werden aangemunt. Passon, 1980: 57 nr. 66, of 66 nrs. 73-75.

⁴¹ LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, f. 357.

gerecommandeert is des Rycx constitutie ende ordnung”, altijd volgens de muntvoet van het Rijk en zoals in de Nederrijns-Westfaalse Kreits gebruikelijk heeft gemunt en ook voortaan zal munten, hetgeen de stedelijke muntmeester te zijner tijd op de *Probationstag* zal verantwoorden. Het Nijmeegse stadsbestuur stelde de muntleden van de Kreits daarmee dus officieel op de hoogte van het feit dat men met de stedelijke muntslag was begonnen, zonder dat muntmeester en waardijn door de Kreits waren beëdigd. Het spreekt vanzelf dat de afgevaardigden op de *Probationstag* niet erg ingenomen waren met dit eigenmachtig optreden.

De Nijmeegse muntslag werd dan ook al op de volgende *Probationstag* in mei 1603 in behandeling genomen. Zo hadden de afgevaardigden van de muntleden uit het bericht van de kreitswaardijn moeten opmaken, dat te Nijmegen sinds 1602 daalders werden geslagen die een gehalte van 10 penning 14 grein (882‰) hadden, en daarmee 2 grein (7‰) minder dan voorgeschreven.⁴² Het valt op dat deze, in een betrekkelijk kleine hoeveelheid geslagen, stedelijke rijksdaalders al zes maand nadat zij in omloop waren gebracht, door de Generaalwaardijn van de Nederrijns-Westfaalse Kreits werden onderzocht. Wegens de geconstateerde overtreding van de rijkswetten en “... *dem Hey. reich untraglichen ungehorsams* ...” viel de stad Nijmegen nu eenzelfde behandeling ten deel als Kampen en Zwolle. De twee Overijsselse steden hadden, nadat de gezamenlijke muntslag met Deventer rond 1589 definitief was beëindigd, afzonderlijke munthuizen gesticht, en wel zonder hun muntmeesters en waardijnen op een van de *Probationstage* te laten beëdigen. Hoewel de Nederrijns-Westfaalse Kreits in 1597 de afzonderlijke muntslag van Kampen en Zwolle uitdrukkelijk verbod en korte tijd later zelfs met een boete van 1.000 goudguldens dreigde, zetten de twee steden hun muntproductie onverminderd voort.⁴³ Aangezien de munten van deze “ongehoorzame” steden, die niet aan het vereiste gewicht en gehalte voldeden, bovendien in groten getale naar het Heilige Roomse Rijk werden uitgevoerd, besloot men harde maatregelen te nemen.

Zo werd op de *Probationstag* in mei 1603 besloten de inwoners van de Kreits voor de slechte Nederlandse munten te waarschuwen; in twee gevallen zou zelfs een algemeen verbod worden afgekondigd. Reeds op 23 mei vaardigde de hertog van Gulik, Kleef en Berg een gedrukt plakkaat uit, waarbij werd bepaald dat niemand de nieuwe arendsdaalder van Zeeland met het cijfer 60 en de arendschellingen van Zwolle “... *mit dem Burgundischen wapffen* ...” voortaan voor enig bedrag mag aannemen of uitgeven. De genoemde stukken mochten ook niet naar de hertogelijke gebieden worden gebracht, op straf van verbeurdverklaring en verdere boetes.⁴⁴ Verder wilde hij door dit plakkaat de “... *ungepürlichen ungehorsam* ...” van de steden Kampen en Zwolle openbaar

⁴² LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, f. 462-464.

⁴³ Lennartz, 1913: 66.

⁴⁴ LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, f. 500.

maken en iedereen voor hun daalders “... *offentlich zu warnen*”. Aangezien hun voorbeeld, ondanks alle waarschuwingen van de kant van de Kreits, door de stad Nijmegen was gevolgd door de uitgifte van rijksdaalders die twee grein te laag waren bevonden, gold deze officiële waarschuwing eveneens voor de Nijmeegse daalders. Aan de ingezetenen werd derhalve opgedragen de daalders van de drie steden “... *so viel immer muglich abthun, enteussern und erwehren*”. De muntleden van de Nederrijns-Westfaalse Kreits kwamen dus in het geval van de stad Nijmegen buitengewoon vlug in actie. Blijkbaar had men juist op dat moment besloten, na jaren van vruchteloos vermanen, via een plakkaat tegen Kampen en Zwolle op te treden. De stad Nijmegen werd eenvoudigweg in de maatregel betrokken.

Hoewel de munten van de drie Oost-Nederlandse steden, met uitzondering van de Zwolse schellingen, niet werden verboden, had een dergelijk plakkaat, op grond van hun hechte economische relaties met de westelijke delen van het Rijk, negatieve gevolgen voor de steden. Het verbaast dan ook niet dat het stadsbestuur van Kampen op de volgende *Probationstag* fel tegen deze waarschuwing protesteerde. Per schrijven van 1 september 1603 wezen burgemeesters, schepenen en raad van Kampen er op, dat zij wegens het oorlogsgevaar al sinds enige tijd niemand naar Keulen konden sturen. Derhalve hadden ze aangeboden hun muntbus te Kampen door de kreitswaardijn te laten onderzoeken, hetgeen echter werd afgewezen. Daarop lieten ze een tweede muntbus vervaardigen en de inhoud daarvan meermaals door mr. Jacob Foeck “... *Generaelmeister van die samende Nederlandtsche provinciale munthen (edoch sonder preJudicie onses MuntzRegaels) hebben doen probieren*”.⁴⁵ Generaalmeester Foeck had vervolgens schriftelijk bevestigd dat de Kampense munten voldeden aan de rijksverordeningen. Ook het verwijt dat Kampen zijn munten door niet beëdigd personeel liet vervaardigen was bezijden de waarheid, omdat zowel de muntmeester, alsmede de waardijn en stempelsnijder, die volgens de commissie van de Kreits in vroegere tijden waren beëdigd, “... *alnoch in levendigen lyve, ende in de eedt staende syn*”. Men verwachtte dan ook dat de Kreits zijn represailles zou terugnemen. Een wens die evenwel niet werd vervuld.

De beide andere in het plakkaat genoemde steden volgden dit voorbeeld in eerste instantie niet. In Nijmegen werd de muntslag gewoon voortgezet. Blijkbaar had het stadsbestuur Reinier Hanssen in het begin van het jaar vergunning verleend opnieuw een bepaalde hoeveelheid aan hele en halve schellingen, alsmede hele en halve stuivers te slaan. Zo werden tussen 17 februari en 18 december 104 mark aan hele en tussen 18 maart en 8 juni 56 mark aan halve stuivers aangemunt. De stedelijke muntmeester liet daarnaast tussen 26 februari en 6 augustus 204 mark aan hele en tussen 14 mei en 30 oktober 98 mark aan halve schellingen vervaardigen.⁴⁶ Voor de hele arendsellingen en halve stuivers

⁴⁵ LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, f. 540-541.

⁴⁶ LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, f. 646-648.

werden nieuwe muntstempels met het jaartal 1603 gesneden, terwijl men voor de halve schellingen en hele stuivers oude stempels met het jaartal 1602 gebruikte.⁴⁷ De stedelijke muntslag te Nijmegen werd vervolgens, blijkbaar nadat de toegestane hoeveelheden waren aangemunt, op 18 december gestaakt. Het Nijmeegse stadsbestuur besloot uiteindelijk toch aan alle eisen van de Nederrijns-Westfaalse Kreits te voldoen. In hun schrijven van 14 april 1604, dat op de *Probationstag* in mei te Keulen werd overhandigd, beklagden zich burgemeesters, schepenen en raad van Nijmegen er allereerst over, dat een openbaar plakkaat tegen hen was uitgevaardigd, “... mit beschuldigungh widerwertiges und beharlichen ungehorsams by ons int munten geoeft”.⁴⁸ Dat de te Nijmegen geslagen rijksdaalders twee grein te laag waren bevonden, was volgens muntmeester en waardijn te wijten aan het verschil in essaaiovens of andere ongelijkmatigheden. Met inbegrip van de gebruikelijke remedie zouden ze zeer zeker aan de *Reichsmünzordnung* voldoen en nog altijd beter zijn dan die van vele andere muntheren van het Rijk, die evenwel niet in het plakkaat waren opgenomen. Men toonde zich dan ook hoogst verbaasd dat de muntleden van de Kreits tot dergelijke drastische maatregelen waren overgegaan, zonder de stad vooraf in de gelegenheid te stellen zich te verdedigen tegen de beschuldigingen. Om echter aan te tonen dat men altijd bereid zou zijn aan alle verplichtingen van de *Reichsmünzordnung* te voldoen, had men muntmeester Reinier Hanssen en waardijn Peter van Duiren bevolen, ondanks de gevaarlijke toestand van de wegen, alles in het werk te stellen om op 1 mei te Keulen aanwezig te zijn. Bij deze gelegenheid zouden zij “... so sy Got mit lyff daer laet kommen ...” tevens de muntbus presenteren. De sleutels voor de bus waren bij deze brief gevoegd.

Reinier Hanssen en Peter van Duiren zijn inderdaad op tijd te Keulen gearriveerd. Zoals gebruikelijk werden op de *Probationstag* eerst de gepresenteerde muntbussen, waaronder ook die van Nijmegen, geopend en de inhoud grondig onderzocht. Daarbij bleek dat de twee partijen Nijmeegse rijksdaalders een gehalte van resp. 10 penning 15 ½ grein en 10 penning 15 grein hadden. Het gehalte was dus ½ à 1 grein te laag. Bij de goudguldens werd een gehalte van 18 karaat en 6 grein (771‰) vastgesteld. In het geval van de kleinere denominaties werden vervolgens zowel het gehalte als het gewicht onderzocht. Zo zouden de hele schellingen drie engels (4,614 g) per stuk wegen, bij een gehalte tussen 660 en 670‰. Daarmee werden de schellingen 0,216 g te licht bevonden. De halve schellingen wogen twee engels (3,076 g), bij een gehalte van 503‰. Bij de hele stuivers werd een gewicht vastgesteld van 1,922 g en een gehalte van 253‰. De halve stuivers tenslotte hadden een gewicht van 1,15 g per stuk en een gehalte van 191‰.⁴⁹

⁴⁷ Passon, 1980: 55-56 nrs. 61-64.

⁴⁸ LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, f. 636.

⁴⁹ LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, f. 659-660.

Nadat de Nijmeegse muntbus was onderzocht, vroeg men de stedelijke muntmeester welke muntvoet hij bij de vervaardiging van de verschillende denominaties had gevolgd. Reinier Hanssen antwoordde, dat “... *der fueß seie Ime prescribirt vonn dem Magistrat zu Nimwegen Nach Troyischem gewicht*”.⁵⁰ Als bewijs overhandigde hij het origineel van zijn instructie uit 1601. De afgevaardigden van de muntleden lieten daarop een kopie van dit document vervaardigen en retourneerden het origineel.

De Nijmeegse instructie gaf vervolgens op vele punten aanleiding tot hevige kritiek. Zo had het stadsbestuur Hanssen bevolen dukaten te slaan, wat de muntleden van de Kreits evenwel niet was toegestaan. Daarenboven had men, tegen de bepalingen van de *Reichsmünzordnung* in, de stedelijke muntmeester bij alle muntsoorten een remedie toegestaan. De afgevaardigden van de muntleden leerden uit de instructie verder dat de Nijmeegse muntstempels niet door de kreitsstempelsnijder waren gesneden en men zich bij de te vervaardigen denominaties niet zozeer aan de *Reichsmünzordnung* hield, maar de munten van naburige heren en steden tot voorbeeld nam. Bovendien was het gewicht niet, zoals in het Heilige Roomse Rijk gebruikelijk, in mark Keuls (233,856 g) aangegeven.⁵¹ Het is duidelijk dat men van de kant van de Kreits de schuld voor de overtredingen – anders dan het Nijmeegse stadsbestuur had beoogd – niet zozeer bij de muntmeester, maar veeleer bij zijn opdrachtgevers zocht.

Ondanks de veelvuldige kritiek besloten de afgevaardigden op de *Probationstag* uiteindelijk toch aan de wensen van de stad Nijmegen tegemoet te komen. Zo werden muntmeester Reinier Hanssen en waardijn Peter van Duiren, nadat ze een proef van hun bekwaamheid hadden afgelegd en hun *Geburtsbrief* overhandigden, officieel beëdigd. Volgens de *Reichsmünzordnung* was elke kandidaat verplicht een dergelijke geboortebrief te tonen, om te bewijzen dat hij uit een wettelijk huwelijk stamde. Uit het door burgemeesters, schepenen en raad van Nijmegen op 14 april 1604 uitgevaardigd document kan worden opgemaakt dat Reinier Hanssen “... *van Henrick Hanßen, gewesene Muntmeister deses Furstendumbs Gelre, onsen oick Medeburger, und Hadewich Arntßen, syne eerste echte Huisfrow z., onse Mitburgersche, ehelick und wetelick geboren sye*”. Daarenboven verklaarde men dat Reinier eveneens met een Nijmeegse burgersdochter was getrouwd en hij zich “... *die tyt hy by ons gewoent altyt eerlick, redelick und vromelick gedragen und gehalden heefft*”.⁵² Verder blijkt dat Reiniers vader Hendrik Hanssen op dat moment nog steeds in leven was. Hij moet dus een voor die tijd respectabele leeftijd hebben bereikt.

Van de voor de stad gunstige beslissing werd het Nijmeegse stadsbestuur met schrijven van 8 mei op de hoogte gesteld. In deze brief wezen de afgevaardigden

⁵⁰ LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, f. 657v.

⁵¹ LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, f. 664-665.

⁵² LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, f. 637.

van de muntleden er allereerst op, dat ze eigenlijk geen reden zagen hun verzoek in te willigen, omdat de stad niet op hun brief van 8 mei 1601 had geantwoord. Desondanks had men muntmeester en waardijn de gebruikelijke eed laten zweren en hun daarvan een schriftelijk bewijs meegegeven. Als reden voor hun toegeeflijkheid voerden ze aan, dat ze wel wisten te waarderen dat men zich te Nijmegen, ondanks alle gevaren, bereid verklaarde “... *des hey. Reichs ordnung einzufolgen*”.⁵³ Daarnaast was bekend dat het Nijmeegse muntrecht door Roomse keizers was verleend. Alles overwegend werd besloten het verzoek van het Nijmeegse stadsbestuur uiteindelijk in te willigen “... *damit sie in excercitio Irer wolherbrachten Privilegien und bei diesem Kreiß verpleiben mogen*”. De afgevaardigden op de *Probationstag* vreesden blijkbaar dat de stad zich geheel van de Nederrijns-Westfaalse Kreits zou afkeren indien zij bij hun harde houding bleven en Hanssen en Van Duiren opnieuw onverrichter zake naar huis terugkeerden. Als gevolg daarvan zouden ze elke vorm van controle over de Nijmeegse muntslag verliezen. Daarenboven kon het “succes” van Nijmegen de Overijsselse steden aansporen hun muntslag toch nog onder toezicht van de Kreits te plaatsen.

Hoewel de stad Nijmegen het munten daarmee weer officieel was toegestaan, werd aan een hernieuwde stedelijke muntslag een aantal voorwaarden verbonden. Daarvoor werd het stadsbestuur van Nijmegen naar het bijgevoegde afschrift van de *Probationstagsabschied* verwezen. Volgens dit verslag van de verhandelingen op de *Probationstag* mocht de Nijmeegse muntmeester voortaan geen dukaten slaan, geen remedie gebruiken en geen munten van andere muntplaatsen nabootsen. Daarnaast was hij verplicht zijn muntstempels door de beëdigde *Kreiseisenschneider* te laten vervaardigen. Hij mocht ook niet de munten van andere heren en steden tot voorbeeld nemen, maar moest de bepalingen van de *Reichsmünzordnung* strikt naleven en de daarin toegelaten denominaties volgens de muntvoet van het Rijk slaan.⁵⁴ Wat betreft de kleine lokale muntsoorten, zo mocht hij daarvan pas een mark vervaardigen, nadat hij tien mark aan grotere denominaties had geslagen. De hoeveelheid kleine munten moest dus minder dan tien procent van de gehele muntproductie uitmaken. Verder moest het gewicht altijd in mark Keuls worden aangegeven. Daarnaast werd bepaald dat Reinier Hanssen geen hele en halve stuivers meer mocht aanmunten, omdat deze stukken niet overeen kwamen met de muntvoet van het Heilige Roomse Rijk en de Nederrijns-Westfaalse Kreits. De afgevaardigden van de muntleden verwachtten dus dat de stedelijke muntmeester zich strikt aan alle bepalingen van de *Reichsmünzordnung* hield en voortaan alleen nog muntsoorten zou vervaardigen die uitdrukkelijk waren toegelaten.

⁵³ LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, f. 681-682.

⁵⁴ LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, f. 664-665.

Het voorlopige einde van de Nijmeegse muntslag

De stedelijke muntslag te Nijmegen werd niet onmiddellijk na ontvangst van het schrijven van de Kreitsmuntleden hervat. Volgens het op de *Probationstag* in mei 1605 overhandigde waardijnregister liet muntmeester Reinier Hanssen pas op 6 augustus 1604 opnieuw hele schellingen slaan. Van deze denominatie werden vervolgens tot 30 maart van het volgende jaar 215 mark aangemunt.⁵⁵ Daarnaast liet Hanssen tussen 23 augustus 1604 en 15 maart 1605 in drie partijen in totaal 72 mark aan halve schellingen vervaardigen. Voor beide denominaties werden nieuwe stempels met het jaartal 1604 aangeschaft. Deze muntstempels werden blijkbaar ook voor de in 1605 geslagen stukken gebruikt.⁵⁶ Het is niet bekend of deze nieuwe muntijzers, zoals door de afgevaardigden op de *Probationstag* geëist, ook werkelijk door de officiële stempelsnijder van de Kreits waren aangemaakt. Aangezien de beelden van de vanaf 1604 geslagen muntstukken nauwelijks afwijken van die van de eerder gemunte exemplaren, lijkt dit eerder onwaarschijnlijk.

Behalve hele en halve schellingen werden te Nijmegen alleen nog enkele duiten geslagen. Tussen 16 januari en 5 maart 1605 liet Reinier Hanssen 73 mark van deze koperen munten vervaardigen.⁵⁷ De Nijmeegse muntproductie bleek dus na beëdiging van de stedelijke muntmeester en waardijn niet meer goed op gang te komen. Dit was zeker mede te wijten aan het feit dat Reinier Hanssen nu gedwongen was volgens de bepalingen van de *Reichsmünzordnung* te munten: de productie van goudguldens en daalders volgens de normen van het Rijk was namelijk niet winstgevend. Hele en halve stuivers mocht Hanssen, zoals boven gezien, niet meer aanmunten. De aanmaak van de denominaties die tusslotte nog overbleven was, zowel van de kant van de Kreits als van het Nijmeegse stadsbestuur, aan beperkingen onderworpen.

Op de *Probationstag* in mei 1605 overhandigde de Nijmeegse afgevaardigde Laurents Weber het door waardijn Van Duiren opgemaakte waardijnregister. Daarnaast toonde hij een schriftelijke verontschuldiging van de stedelijke muntmeester voor diens afwezigheid.⁵⁸ Dit doet vermoeden dat de Nijmeegse muntbus evenmin op de *Probationstag* aanwezig was. De afwezigheid bleef in dit geval zonder gevolgen, omdat de afgevaardigden van de Kreitsmuntleden uit de overgelegde waardijnregisters opmaakten dat in de muntbussen maar weinig voorhanden was, “... *Derwegen dieselbe fur dißmall uneroffnet Plieben*”.⁵⁹ Aangezien de Nijmeegse muntbus ook op geen van de volgende *Probationstage* werd gepresenteerd, bleven de tussen augustus 1604 en maart 1605 geslagen munten ongecontroleerd.

⁵⁵ LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 28, f. 62.

⁵⁶ De Voogt, 1865: 186.

⁵⁷ LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 28, f. 62.

⁵⁸ LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 28, f. 47^v.

⁵⁹ LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 28, f. 82.

Ondertussen waren opnieuw onderhandelingen begonnen tussen de Staten-Generaal en het Nijmeegse stadsbestuur over het stilleggen van de stedelijke Munt.⁶⁰ Men toonde zich waarschijnlijk bereid in dergelijke onderhandelingen te treden, omdat de stedelijke muntslag in de afgelopen tijd van beperkte omvang was en derhalve ook maar weinig opleverde voor de stadskas. Hoewel de door muntmeester Hanssen af te dragen sleischat in de instructie uit 1601 niet werd gespecificeerd, mag er van worden uitgegaan dat deze niet zoveel verschilde van de bedragen die zijn voorganger Derrick Vlemminck in 1584 moest afdragen, namelijk een stuiver per mark fijns voor de rijksdaalders en zes stuivers per mark fijns ten opzichte van de kleinere zilveren munten.⁶¹ In 1602, het jaar met de hoogste productieaantallen, werden zoals boven gezien 122 mark werks aan rijksdaalders en 993 mark werks aan hele en halve schellingen, alsmede hele en halve stuivers geslagen, hetgeen overeenkomt met resp. 108 en 487 mark fijns. De muntmeester zou dus 5 guldens 8 stuivers voor de geslagen rijksdaalders en 146 guldens 2 stuivers voor de overige zilveren munten verschuldigd zijn. Zelfs als men bij deze 151 guldens 10 stuivers nog de sleischat voor de 5 mark aan goudguldens optelt, maakt het totaal bedrag maar een fractie uit van hetgeen de stad van de Staten-Generaal kon verkrijgen indien ze geen gebruik zou maken van haar muntrecht.

Blijkbaar waren de onderhandelingen in het begin van 1605 reeds ver gevorderd, want op 27 maart werd de stedelijke muntmeester toegestaan, vóór het ingaan van het akkoord over de sluiting van de Munt, nog 50 à 60 mark te vermunten binnen een termijn van acht tot tien dagen. Daarna zouden de muntijzers worden ingetrokken.⁶² Volgens bovengenoemd waardijnregister werden echter alleen nog op 30 maart 16 mark vermunt tot hele schellingen.⁶³

Het zou evenwel nog een jaar duren vooraleer er een definitieve overeenkomst werd gesloten tussen de Staten-Generaal en de steden die in het bezit waren van het muntrecht. Volgens deze regeling van 20 maart 1606 zou Nijmegen een bedrag van f 2.000 ontvangen voor het staken van de muntslag. Deze vergoeding voor gemiste inkomsten moest weer aan de stedelijke vestingwerken worden besteed. Daarmee eindigde de Nijmeegse muntslag dan ook officieel. De stedelijke muntmeester overleed blijkbaar reeds negen maanden later. Zo was vroeger in de Sint-Stevenskerk te Nijmegen een graf te vinden waarop stond vermeld dat Reinier Hanssen op 31 december 1606 is gestorven.⁶⁴

De stad Nijmegen was ook verder op de *Probationstage* van de Nederrijns-Westfaalse Kreits vertegenwoordigd. Wegens de stilstand van de Munt werd het salaris van Laurents Weber echter gereduceerd tot acht rijksdaalders per

⁶⁰ Haak, 1910: 217.

⁶¹ LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, f. 241^r.

⁶² De Voogt, 1865: 185-186.

⁶³ LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 28, f. 62.

⁶⁴ Passon, 1980: 9.

jaar.⁶⁵ Veel werk had Weber gedurende de volgende jaren niet te verrichten, omdat de bijeenkomsten te Keulen om verschillende redenen herhaaldelijk werden afgezegd.

Het stadsbestuur te Nijmegen besloot pas in 1618 de muntslag te hervatten. Bij de muntproductie die vervolgens door muntmeester Jacques de Mey werd begonnen, was ook waardijn Peter van Duiren betrokken. Beiden werden, nadat ernstige klachten over de geslagen stukken waren gerezen, tijdelijk gevangen gezet. Nadat even later moeilijkheden rezen, werd de stedelijke muntslag in 1620 al weer gestopt. Het Nijmeegse stadsbestuur accepteerde vervolgens opnieuw het aanbod van de Staten-Generaal de Munt tegen een vergoeding te sluiten. De stedelijke Munt te Nijmegen was daarna alleen nog in de jaren 1685-1691 en 1703-1704 voor korte tijd in bedrijf.⁶⁶

Conclusie

De stad Nijmegen ging weliswaar in 1602 opnieuw over tot een onafhankelijke stedelijke muntslag, maar deze bleek minder succesvol dan verwacht en zorgde bovendien onmiddellijk voor moeilijkheden met de Staten-Generaal en de Nederrijns-Westfaalse Kreits. Anders dan hun ambtgenoten te Kampen en Zwolle, waren de burgemeesters, schepenen en raad van Nijmegen niet bereid, om voor hun muntslag een breuk met de Kreits te riskeren. Als gehoorzaam kreitsmuntlid mocht Nijmegen vanaf 1604 slechts een beperkt aantal muntsoorten vervaardigen, waarvan de meeste niet winstgevend te produceren waren. Het Nijmeegse stadsbestuur toonde zich dan ook al gauw bereid met de Staten-Generaal te onderhandelen over een hernieuwde sluiting van de stedelijke Munt. In de jaren 1602-1605 werden te Nijmegen, volgens de overgeleverde waardijnregisters, in totaal 5 mark (1,23 kg) goud en 1.864 mark (458,7 kg) zilver vermint. Daarnaast werden 253 mark (62,26 kg) aan duiten geslagen.⁶⁷ Hoewel muntmeester Reinier Hanssen zeven verschillende denominaties liet aanmunten, was de Nijmeegse muntproductie dus, in vergelijking met andere munthuizen, niet erg omvangrijk. De stedelijke muntmeester te Keulen bijvoorbeeld sloeg in dezelfde periode 2.428 mark aan daalders en 2.478 mark aan kleinere denominaties, terwijl te Aken alleen in 1600 al 1.489 mark aan daalders en 4.813 mark aan 8-heller-stukken werden aangemaakt.⁶⁸ Zoals al uit de instructie van 1601 naar voren kwam, was het stadsbestuur van Nijmegen niet geïnteresseerd in een uitbreiding van de muntslag tot elke prijs.

⁶⁵ De Voogt, 1865: 186.

⁶⁶ Passon, 1980: 10-11.

⁶⁷ LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 27, f. 646-649; LAV NRW, Rheinland, Niederrh. Westf. Kr. XII, Akten Nr. 28, f. 62.

⁶⁸ Lennartz, 1913: 76.

Bronnen en afkortingen

Landesarchiv Nordrhein-Westfalen
Regionaal Archief Nijmegen

LAV NRW
RAN

Literatuurlijst

- Beek, E.J.A. van (red.) (1986-2002) *Encyclopedie van munten en bankbiljetten* (Alphen a/d Rijn / Houten)
- Gropp, S. (2004) *De stedelijke muntslag te Deventer en Nijmegen 1528/43-1591. Stedelijk particularisme tegen Habsburgs centralisme in de Oostelijke Nederlanden* (Hilversum)
- Haak, S.P. (1910) De Geldersche rijksmunten tot het begin der 17de eeuw *Bijdragen en Mededelingen Gelre* 13, 149-220
- Lennartz, P. (1913) Die Probationstage und Probationsregister des niederländisch-westfälischen Kreises *Numismatische Zeitschrift* 46, 1-84
- Noss, A. (1929) *Die Münzen von Berg und Jülich-Berg I* (München)
- Passon, T. (1980) *De stedelijke Munt van Nijmegen 1457-1704* (Nijmegen)
- Trosée, J.A.G.C. (1934) Hees en Hendrik Hanssen *Bijdragen en Mededelingen Gelre* 37, 125-161
- Voogt, W.J. DE (1865) Bijdragen voor de geschiedenis van de munt der stad Nijmegen *Bijdragen voor vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde* 5, 174-199